

ZÁKLADNÍ TERMÍNY Z ASTRONOMIE

Německo-český slovník

Vendula Piskáčková
Marie Vachková

Základní termíny z astronomie

Německo-český slovník

Vendula Piskáčková, Marie Vachková

Recenzovaly:

Mgr. Věra Kloudová, Ph.D.

PhDr. Eva Berglová

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2023

Redakce Veronika Ptáčková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

Publikace vznikla v rámci grantu Grantové agentury Univerzity Karlovy 293/2003/A-FG/FF, hlavní řešitel Marie Vachková (spoluřešitelky Vendula Cielecká [Piskáčková] a Petra Melkusová).

Závěrečná redakce a dopracování díla byly podpořeny projektem FF UK Progres/Cooperatio.

Na hlavní revizi textu pracovala PhDr. Běla Poštolková, CSc. († 2018).

© Univerzita Karlova, 2023

© Vendula Piskáčková, Marie Vachková, 2023

ISBN 978-80-246-5584-0

ISBN 978-80-246-5603-8 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Recenzovaly:
Mgr. Věra Kloudová, Ph.D.
PhDr. Eva Berglová

Katalogizační údaje jsou k dispozici v NK ČR.

© Univerzita Karlova, 2023
© Vendula Piskáčková, Marie Vachková, 2023

ISBN 978-80-246-5584-0
ISBN 978-80-246-5603-8 (pdf)

Obsah

Úvod	7
Použité zkratky	8
Typy hesel a jejich struktura	9
Slovník	11
A	11
B	18
C	22
D	24
E	28
F	36
G	40
H	45
I	51
J	53
K	53
L	59
M	63
N	70
O	73
P	75
Q	84
R	85
S	93
T	109
U	113
V	115
W	116
X	120
Y	120
Z	120
Použitá literatura	124

Úvod

Jádro předkládané publikace vzniklo v rámci grantu GAUK 293/2003/A-FG/FF, který byl řešen v rámci Lexikografické sekce Ústavu germánských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Tento základ vzešel z osobního odborného zájmu Mgr. Venduly Piskáčkové (Cielecké), absolventky pražské germanistiky, a byl postupně dopracován v rámci grantů *Progres* a *Cooperatio*. V počátečním stadiu prací byl heslář posouzen RNDr. Jaroslavem Střeštikem, CSc. Jemu patří dík za mnoho užitečných rad.

Za odborné vedení a instrukce při zpracování termínů, jakož i revizi textu patří velký dík + PhDr. Běle Poštolkové, CSc., bývalé pracovníci lexikografického oddělení Ústavu pro jazyk český (dřívější Československé akademie věd, nyní AV ČR, v. v. i.) a význačné odbornici na problematiku odborné slovní zásoby, která s Lexikografickou sekcí Ústavu germánských studií FF UK spolupracovala od počátku jejího vzniku v roce 2000.

Slovníček je určený všem, kdo se věnují překladu, pracují v redakcích nebo se zajímají o astronomii a potřebují podporu při práci s německými texty či při komunikaci s německými mluvčími. Každý výběr základní slovní zásoby je do jisté míry problematický, a proto se rozsah této příručky orientoval podle německých pramenů, které mapují zhruba rozsah odborné slovní zásoby na úrovni středoškolské výuky, čtené výrazy však byly v průběhu prací doplněny.

Znalosti němčiny v naší veřejnosti značně ustoupily, a tak je slovníček také nepředpokládá. O to větší zájem o němčinu registrujeme u těch, kdo pracují s německými prameny v oblastech humanitních věd, především historických oborů. Proto je informační nabídka hesla proti běžným glosářům (pouze německé slovo a český ekvivalent) mnohem bohatší. Kromě údajů o dělení slova a o dlouhých či krátkých přízvučných slabikách, pravopisných i tvaroslovných údajů a terminologických variant poskytuje slovníček i příkladový materiál: Jde zejména o terminologizovaná či ustálená slovní spojení a větné příklady s překlady, odkazuje se i na terminologická synonyma. Protože slovník počítá zároveň i s německými uživateli, obsahuje i základní údaje k morfologii českých ekvivalentů a uvádí jejich stylistické příznaky. Pro orientaci v textu přinášíme krátký popis základních typů hesel a jejich struktury.

Za kritické připomínky k textu děkují obě autorky.

Praha, leden 2022

Použité zkratky

<i>adj</i>	= adjektivum (přídavné jméno)
<i>angl</i>	= anglicky
<i>f</i>	= femininum (ženský rod)
<i>fr</i>	= francouzsky
<i>fyz</i>	= fyzika
<i>geogr</i>	= geografie
<i>hist</i>	= historicky
<i>hovor</i>	= hovorově
<i>jihoněm</i>	= jihoněmecky
<i>kosmol</i>	= kosmologie
<i>lat</i>	= latinsky
<i>lid</i>	= lidově
<i>m</i>	= maskulinum (mužský rod)
<i>n</i>	= neutrum (střední rod)
<i>např</i>	= například
<i>neodbor</i>	= neodborně
<i>neskl</i>	= nesklonné
<i>nespr</i>	= nesprávně
<i>num</i>	= numerale (číslovka)
<i>odb</i>	= odborně
<i>opt</i>	= optika
<i>part perf</i>	= participium perfekta (příčestí minulé)
<i>part prész</i>	= participium prézentu (příčestí přítomné)
<i>pl</i>	= plurál (množné číslo)
<i>řidč</i>	= řidčeji
<i>sg</i>	= singulár (jednotné číslo)
<i>verb</i>	= verbum (sloveso)
<i>větš</i>	= většinou
<i>zast</i>	= zastarale
<i>zkr</i>	= zkratka
<i>zkrác</i>	= zkráceně
<i>zn</i>	= značka
<i>zprav</i>	= zpravidla
<i>zř</i>	= zřídka

Typy hesel a jejich struktura

- a) Hesla zkratková zkratku vysvětlují a obsahují odkazy na hesla, kde jsou další doklady pro užití slov, srov.

AE *zkr astronomische Einheit* ↑ *astronomisch* ↑ *Einheit*

AR *lat zkr ascensio recta* ↑ **Rektaszension**

- b) Hesla substantivní, např. **Abendstern**, srov.

A|bend|stern *der* *-(e)s*, (*jen sg*) večernice *-e f*, *zprav* Venuše *-e f*, *řidč* Merkur *-u m* ♦ *Der Abendstern ist die verbreitete Bezeichnung für die Planeten Venus oder selten Merkur, wenn sie in östlicher Elongation stehen. Večernice je časté označení planety Venuše nebo řidčeji Merkuru ve východní elongaci.*

naznačují v půltučně tištěném záhlaví možné dělení slov na konci řádku, srov. **A|bend|stern** (zde dvě svislíce), podtržením je naznačena dlouhá přízvučná hláska, následuje člen (*der*) a tvaroslovná charakteristika, která uvádí tvar 2. pádu jednotného čísla *-(e)s*, čteme *Abendstern(e)s*. V závorce je upozornění, že se slovo používá pouze v singuláru, tj. v jednotném čísle (*jen sg*). Následují české ekvivalenty (vždy s údajem o 2. pádu jednotného čísla a zkratkou označující rod: *f* = *femininum*, *ženský rod* (večernice *-e f*). Ekvivalenty u sebe mají markery, jako např. *zprav* = *zpravidla* a *řidč* = *řidčeji*, které zhruba naznačují jejich frekvenci. Za znakem ♦ následuje kurziva s německými větnými příklady a českým překladem.

Některá slova, např. **Apex**, srov. heslo

A|pex *der* -, *Apizes* *apex* *-u m*: *Apex der Sonne* sluneční *apex* ↑ **Sonnenapex**, *Apex der Erde* ↑ **Erdapex** ♦ *Apex ist der Zielpunkt einer Gestirnbewegung. Apex je cílový bod na dráze nebeského tělesa.*

tvoří množné číslo (*pl* = *plurál*) nepravidelně, a pak je tvar vypsán (*Apizes*). U tohoto hesla také najdeme napřed nevětný příklad a dále odkazy na hesla, která v tomto případě představují alternativu pojmenování, totiž složeninu (*Sonnenapex*, *Erdapex*) nahrazující slovní spojení. Za znakem ♦ následuje opět větný příklad s překladem.

U termínů, které mají více variant, uvádíme tyto v záhlaví, a to včetně všech údajů (o přízvuku, dělení slova), srov.

Ä|qua|to|ri|al-Ho|ri|zon|tal|pa|ral|laxe, Ä|qua|to|ri|al|ho|ri|zon|tal|pa|ral|la|xē, zkrác též Ho|ri|zon|tal|pa|ral|laxe die -, -n horizontální ekvatoreální, ekvatoriální paralaxa, též rovníková paralaxa ♦ Äquatorialhorizontalparallaxe ist der Winkel, unter dem von einem Stern aus der Äquatorhalbmesser der Erde erscheint. Horizontální ekvatoriální/rovníková paralaxa je úhel, pod kterým je vidět z hvězdy poloměr rovníku Země.

V případě, že se v hesle vyskytne anglická složka (většinou příjmení), uvádíme někde **fonetickou transkripci** (zpravidla tam, kde výslovnost vlastních jmen je obtížnější). U některých termínů pak doplňujeme krátkou informaci pro orientaci uživatele:

Brew|ster-Pu|nk|t [ˈbru:stə-...] der -(e)s, (jen sg) Brewsterův bod (jedno z míst na denní obloze, v němž je polarizace světla oblohy nulová) ♦ Der Brewster-Punkt ist etwa 15° bis 20° unter der Sonne gelegen. Er wurde von David Brewster im Jahr 1840 entdeckt. Brewsterův bod se nachází asi 15° až 20° pod Sluncem. Byl objeven Davidem Brewsterem v roce 1840.

c) **Hesla adjektivní** uvádějí nejčastější slovní spojení, srov.

ast|ro|met|r|sch adj astrometrický, ve spojení **astrometrischer Doppelstern** astrometrická dvojhvězda

d) **Hesla slovtvorná** prezentují části složenin, které vytvářejí řadu pojmenování se stejným určujícím členem, srov. např.

Erd- 1. část ve složeninách zemský (např. *Erdachse*), Země (např. *Erdanziehungskraft*) apod.

Tato hesla uvádějí jako příklady další složeniny, která uživatel najde v hesláři pod nimi jako samostatná hesla: *Erdachse* – zemská osa, *Erdanziehungskraft* přitažlivá síla Země. V jiných případech se odkazuje na jiné slovtvorné heslo, např.

Kos|mo- 1. část ve složeninách kosmo-, astro- ↑ **Astro-**

Slovník

A

a zn ↑ *große Halbachse* ↑ *groß* ↑ *Halbachse*

A zn ↑ *Abplattung*

a zn ↑ *Rektaszension*

Ab|b|rems|pa|ra|me|ter, zn q řidč *der -s*, (*jen sg*) kosmol decelerační parametr ♦ *Der Abbremsparameter ist ein wichtiger Modellparameter der Kosmologie, der ein Maß für die Abbremsung der Beschleunigung des Universums ist. Decelerační parametr je důležitým modelovým parametrem kosmologie, který vyjadřuje míru zpomalování při rozpínání vesmíru.* ↑ *Dezelerationsparameter* ↑ *Verzögerungsparameter*

A|b|end|däm|me|rung, zkrác též **Däm|me|rung** die -, (*jen sg*) (večerní) soumrak -u m ♦ *Durch die Abenddämmerung ist der Himmel noch relativ hell. Za večerního soumraku je obloha ještě relativně jasná.*

A|b|end|rot das -(e)s, (*jen sg*), též **A|b|end|rö|te** die -, (*jen sg*) (večerní) červánky ♦ *Abendrot ist die Rotfärbung des Sonnenlichts bei Sonnenuntergang. Rudé zbarvení slunečního světla při západu Slunce nazýváme (večerní) červánky.*

A|b|end|stern der -(e)s, (*jen sg*) večernice -e f, *zprav* Venuše -e f, řidč Merkur -u m ♦ *Der Abendstern ist die verbreitete Bezeichnung für die Planeten Venus oder selten Merkur, wenn sie im östlicher Elongation stehen. Večernice je časté označení planety Venuše nebo řidčeji Merkuru ve východní elongaci.*

A|b|end|wei|te die -, -n (*zprav sg*) večerní vzdálenost ♦ *Die Abendweite ist der Winkel am Horizont zwischen dem Westpunkt und dem*

Untergangspunkt eines Gestirns. Večerní vzdálenost je úhel na horizontu, který svírá západní bod a bod západu nebeského tělesa.

Ab|er|ra|ti|on die -, -en I. aberace -e f ♦ *Mit Aberration bezeichnet man in der Astronomie die scheinbare Veränderung eines Gestirnsortes am Himmel. Aberaci nazýváme v astronomii zdánlivý pohyb polohy nebeského tělesa na obloze.* II. opt aberace -e f, též optická vada ♦ *Unter Aberration versteht man die in optischen Systemen aufgrund von Abbildungsfehlern entstehende Abweichung von der idealen Abbildung. Aberaci se v optických systémech rozumí odchylka od ideálního zobrazení způsobená v optických systémech optickými vadami.*

Ab|er|ra|ti|ons|el|lip|se die -, -n aberační elipsa: *Aberrationsellipse am Himmel* aberační elipsa na obloze

Ab|er|ra|ti|ons|kon|stan|te die -, (*jen sg*) aberační konstanta (*míra roční aberace světla*)

Ab|er|ra|ti|ons|win|kel der -s, - aberační úhel ♦ *Der Aberrationswinkel ist am größten, wenn die Richtung zu einem Gestirn senkrecht auf der Richtung der Erdbewegung steht. Aberační úhel je největší, když směr k nebeskému tělesu je kolmý na směr zemského pohybu.*

Ab|er|ra|ti|ons|zeit die -, (*jen sg*) aberační čas ♦ *Aberrationszeit ist die Laufzeit des Lichts vom Planeten zum Beobachter. Aberační čas je doba, za kterou dorazí světlo z planety k pozorovateli.*

Ab|plat|tung, zn **A** die -, -en zploštění -i n, též elipticita -y f: *Abplattung der Erde/Korona* zploštění Země / sluneční koróny ♦ *Bei Himmelskörpern ist die Aberration die durch Rotationskräfte verursachte Abweichung von der Kugelform (Ausbauchung am Äquator).*

Zploštění u nebeských těles je odchylka od kulové formy (vydutí na rovníku) způsobená rotačními silami. ↑ **Ellipticität**

ab|so|lut *adj* absolutní, např. ve spojení **absolute Bahn** absolutní dráha; **absolute Helligkeit**, zn *M* absolutní jasnost, absolutní hvězdná velikost, absolutní magnituda

Ab|sorp|ti|on *fyz die -, -en* absorpce -e *f*, též pohlcování -í *n*, pohlcení -í *n*: **Absorption in der Erdatmosphäre** řidč atmosférická absorpce, řidč ↑ **atmosphärische Absorption** ♦ **Absorption ist die Schwächung der Strahlungsenergie beim Durchgang durch Materie.** Absorpce je oslabení zářivé energie při průchodu látkou.

Ab|sorp|ti|ons|ko|ef|fi|zi|ent *fyz der -en, -en* absorpční koeficient, koeficient absorpce ♦ **Die Absorptionsfähigkeit wird zahlenmäßig durch den Absorptionskoeffizienten beschrieben.** Absorpční schopnost se číselně vyjadřuje absorpčním koeficientem.

Ab|sorp|ti|ons|li|ni|e *fyz die -, -n* (zprav *pl*) absorpční čára ♦ **Die Frequenz einer Spektrallinie wird durch die Energie des emittierten oder absorbierten Photons bestimmt, die gerade den Unterschied zwischen den Energien der quantenmechanischen Zustände bestimmt.** Frekvence spektrální čáry je určována energií emitovaného nebo pohlceného fotonu, která určuje rozdíl mezi energiemi kvantověmechanických stavů.

Ab|sorp|ti|ons|ne|bel *řidč der -s, - řidč* absorpční mlhovina, též temná mlhovina, tmavá mlhovina, též temný oblak, tmavý oblak: **ein mit bloßem Auge zu erkennender Absorptionsnebel** absorpční mlhovina rozpoznatelná pouhým okem ♦ **Absorptionsnebel ist eine interstellare Wolke, die Licht von dahinterliegenden Sternen absorbiert.** Absorpční mlhovina je mezihvězdný oblak, který pohlcuje světlo hvězd ležících za ním. ↑ **Dunkelnebel, Dunkelwolke**

Ab|sorp|ti|ons|spek|trum, též **Ab|sorp|ti|ons|li|ni|en|spek|trum** *das -s, -spekren/řidč -spektra* absorpční spektrum ♦ **Absorptionsspektrum ist ein kontinuierliches Spektrum mit „fehlenden“ (dunklen) Linien.** Absorpční spektrum či absorpční křivka je spojité spektrum s „chybějícími“ (tmavými) čarami.

Ab|stand *die -(e)s, Abstände* vzdálenost -i *f* ♦ **Der Abstand eines Sternes von der Erde hat Einfluss auf seine beobachtete Helligkeit.** Vzdálenost hvězdy od Země má vliv na její pozorovanou jasnost. ↑ **Entfernung** ↑ **Distanz** ↑ **Normabstand**

ab|stei|gend *adj/part* přez sestupný, např. ve spojení **absteigender Knoten** sestupný uzel (uzel na dráze tělesa)

A|chond|rit *der -s, -en* achondrit -u *m* ♦ **Achondriten sind eine Untergruppe der Steinmeteoriten.** Achondrity jsou podskupinou kamenných meteoritů.

a|dap|tiv *adj* adaptivní, např. ve spojení **adaptiv Optik** adaptivní optika (vědní obor)

AE *zkr* ↑ **astronomische Einheit**

A|e|ro|li|th, A|e|ro|li|th *zast der -en/-s, -e/en* zast aerolit -u *m*, kamenný meteorit ♦ **Aerolith ist ein Steinmeteorit, der vor allem aus Silikaten zusammengesetzt ist.** Aerolith je kamenný meteorit, který se skládá především z křemičitanů. ↑ *zast pro Steinmeteorit*

Ai|ry-Scheib|chen [aj...] *das -s, - opt* Airyho disk ♦ **Mäßig helle Sterne zeigten ein gut definiertes Airy-Scheibchen mit einem hellen inneren Beugungsring und einem schwächeren äußeren Beugungsring.** Průměrně jasné hvězdy vykazovaly dobře definovaný Airyho disk s jasným vnitřním ohybovým kotoučkem a slabším vnějším ohybovým kotoučkem.

Ak|kre|ti|on *die -, (jen sg)* akrece -e *f* ♦ **Akkretion ist eine Bezeichnung für einen Prozess, durch den ein kosmisches Objekt Materie aus seiner Umgebung aufammelt und seine Masse vergrößert.** Akrece je označení procesu, během něhož kosmický objekt hromadí látku ze svého okolí, a zvětšuje tak svůj objem.

Ak|kre|ti|ons|schei|be *die -, -n* (zprav *pl*) akreční disk: **protoplanetare/protostellare Akkretionsscheibe** protoplanetární/protostelární akreční disk ♦ **Akkretionsscheiben sind Ansammlungen von interstellarem Gas und Staub um z. B. neu entstandene Sterne oder um weiße Zwerge in Doppelsternsystemen.** Akreční disky jsou shluky mezihvězdného plynu a prachu např. okolo nově vzniklých hvězd nebo okolo bílých trpaslíků v systémech dvojhvězd.